

UDK: 002:94 (497.6) “19”
Izvorni naučni rad

IZRADA NAPRETKOVE POVIJESTI BOSNE I HERCEGOVINE

Tomislav Išek, Sarajevo
Bosna i Hercegovina

Apstrakt: Koristeći se raspoloživom primarnom građom, pisanim tragovima aktera o ideji, izradi Povijesti Bosne i Hercegovine u “režiji” HKD Napredak autor je rekonstruirao i analizirao nastanak ovog jedinstvenog djela koje, u prvoj i jedinoj od tri predviđene knjige, obrađuje povijest ovih dviju pokrajina sa posebnim osvrtom iz pera 15 autora i 17 tema, na sveopći razvoj Hrvata u njemu do 1463. g. Iako su se njeni pisci tijekom rada, a priređivači nakon završetka pravog poduhvata, suočavali sa brojnim teškoćama i dilemama, Napretkova Povijest BiH predstavljala je, nakon prvog tiskanja (1942.), danas nakon tri izdanja (1991. i 1998.) predstavlja, a predstavljat će i u 21. stoljeću – djelo trajne vrijednosti.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Hrvati BiH, povijest, Napredak.

Abstract: Using available primary sources, written traces by the main actors about the idea and creation of the History of Bosnia and Herzegovina “directed” by the Croat Cultural Society “Napredak”, the author reconstructed and analysed the making of this unique work which in one and only of the three planned volumes, treats the history of these two provinces with a special overview of 15 authors and in 17 topics about the general development of Croats until 1463. Even though many of its authors during their work, and editors after the end of the enterprise, faced numerous difficulties and dilemmas, Napredak’s History of Bosnia and Herzegovina represented, after its first edition in 1942, and still represents today after two more editions in 1991 and 1998, and will represent in the 21st century, a work of permanent value.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, Croats of Bosnia and Herzegovina, History, Napredak.*

HKD *Napredak* je u svojoj višedecenijskoj aktivnosti u oblasti izdavačke djelatnosti bilo vrlo uspješno, a ta djelatnost vrlo raznovrsna. Dovoljno je samo podsjetiti se njegove najveće uspješnice *Kalendar*, koji je u neprekinutom nizu izlaza (od 1907. g.),¹ ostavio duboki trag.

U sjećanjima na susrete sa “povjestnikom” Markom Perojevićem (M. P.) Ivan A. Milićević svjedoči da je u jednom od zajedničkih razgovora M. P. “iznio misao uobće, da bi trebalo napisati novu poviest Bosne i Hercegovine od predpoviestnog doba pa dalje”. O toj ideji su raspravljali u više navrata.²

Uoči 28. glavne godišnje skupštine HKD *Napredak* (1932.) istaknuti napretkovac, inicijator brojnih aktivnosti Društva, tada predsjednik *Napretkove zadruge*, Mijo Vučak imao je razgovore sa predsjednikom A. Alaupovićem o uvjetima za pisanje djela o “Povijesti B(osne) i H(ercegovine) s naročitim obzirom na prošlost i kulturni razvoj Hrvata u njima”, koje bi *Napredak* izdao u vlastitoj nakladi. Tom prilikom je Vučak predsjedniku izložio svoje mišljenje o natječaju za izradu djela, vremenu trajanja izrade, honorarima. S obzirom da je skupština bila mjesto gdje se odlučivalo o svim značajnijim akcijama i aktivnostima *Napretka*, on mu je, na nekoliko dana prije njenog početka, uputio pismo. Vučak je smatrao da bi glavno bilo da skupština usvoji prijedlog, a pojedinosti “bi se naknadno ustanovile nakon savjetovanja s nekim ljudima, koji bi...u tom pogledu mogli poslužiti stručnim savjetima”.³

Na skupštini *Napretka* održanoj u Mostaru od 3. do 7. srpnja 1932. g. jedan od brojnih zaključaka bio je da Središnja uprava *Napretka* (dalje: SUN-a) “raspiše natječaj za pisanje *Povijesti Bosne i Hercegovine* s osobitim obzirom na prošlost i kulturni razvitak Hrvata u njima”.⁴ Među inim zaključcima o kojima je na slijedećoj

¹ Tomislav Išek, *Mjesto i uloga HKD Napredak u kulturnom životu Hrvata Bosne i Hercegovine* (1902.-1918.). Sarajevo: 2002, 115.-128.; Isti, *Kalendar – perjanica Napretkove izdavačke djelatnosti*, Sarajevo: *Prilozi*, Institut za istoriju: br.39, 31.-49.

² Ivan A. Milićević, 1942, 196.

³ U tim preliminarnim razgovorima Vučak je predsjedniku Alaupoviću rekao da bi “vrijeme za natječaj bilo 2-3 godine. Honorar bi morao biti barem 50.000 din...”. – Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABH), *Napredak*, 1227/1933., f/3. (M. Vučak – A. Alaupoviću 28. 6. 1932.)

⁴ ABiH, *Napredak*, Zapisnici sa godišnjih skupština, K/223., 19. “Rok trajanja natječaja 2-3 godine”. – ABiH, *Napredak*, 741/1933., f/6.

skupštini podneseno izvješće o urađenom naveden je i ovaj koji se odnosio na *Povijest BiH* s naznakom da se “nalazi u postupku”.⁵

Za razliku od nekih drugih nakladničkih projekata, među napretkovicima i delegatima ovaj put je preovladao realan pristup. Vodilo se računa o vremenu potrebnom za prikupljanje materijala. Naravno, tada se nije ni moglo znati koliko će stvarno biti potrebno vremena za njenu izradu. Niz drugih preduvjeta koji su tada razmatrani bili su u startu neka vrsta garancije u konačan uspjeh – ne samo za ono vrijeme – značajnog PROJEKTA.⁶

U pripremama izrade *Povijesti Bosne i Hercegovine* u prvi plan eksponirani su, od ličnosti – M. Vučak, a od institucija – dvije u Hrvata najprestižnije – *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti* (JAZU) i *Matica Hrvatska* (dalje: MH).

Pri kraju društvene godine (*Napretka*) 1932./1933. intenzitet angažmana uključenih potencijalnih sudionika priprema izrade *Povijesti BiH* se pojačao. M. Vučak je početkom svibnja 1933. g. na adresu SUN-a, u formi nadopune svoga prvotnog prijedloga, poslao vrlo razrađen, novi, konkretniji: tko, šta i kako bi trebao pristupiti izradi *Povijesti*. Buduće djelo, po njemu, trebalo je da bude opsežno poput *Šišićeve Povijesti Hrvata*, na čijem pisanju bi se, uz “glavnog pisca”, za druge oblasti (*povijesti književnosti, Katoličke crkve, obrta, trgovine*), mogao angažirati tim stručnjaka. Vučak je bio u dilemama da li bi se tog poduhvata prihvatio “jedan pisac, koga bi *Napredak* odabrao ili par takovih”. U ovom drugom slučaju oni bi “morali sami iznijeti svoje poglede u stvari pisanja takve povijesti... odabrani pisac (bi ih) korigirao, odnosno upotpunio” prema “željama” napretkovaca. Postavljalo se pitanje koji bi stručnjak mogao preuzeti tako složen projekt. U najuži krug ulazio je Ferdo Šišić ili neki drugi, svakako “jak autoritet”.

Iako se Vučak SU-i obraćao u svoje ime, iz nadopuna prijedloga se vidjelo da se on konzultirao sa nekoliko najvažnijih kolega (dr. Matijom Lopcem, Ivanom Rendeom i Martinovićem). Smatrao je da bi SU-a trebalo da, u maniru sličnih aktivnosti, sprovede *anketu* u koju bi, pored delegata SU-e, trebalo pozvati znalce poput Rendea, Martinovića i Hamdije Kreševljakovića, sve sa ciljem dostizanja “izgrađe-

⁵ *Napredak – Glasilo*, 7/1933., 88. (tačka 22.). Autori predgovora drugog izdanja pozivaju se na predgovor iz prvog da je “već davna 1933.,...” zaključila glavna godišnja skupština *Napredka* u Sarajevu, da se raspíše natječaj za sastav povijesti Bosne i Hercegovine. Nažalost, za taj posao nije se nitko javio.” – *Povijest Bosne i Hercegovine*. Knjiga I, Sarajevo, HKD *Napredak* (1942-1991-1998), III. Podaci navedeni u prvom i drugom predgovoru nisu točni. Vid. *Napredak – Glasilo*, 8/1932., 102. (tačka 20.).

⁶ SU-i je naloženo da “visinu nagrade i ostale uvjete natječaja...riješi u svojoj kompetenciji nakon savjetovanja sa poznatim našim stručnjacima, Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti u Zagrebu, te Maticom Hrvatskom”. – *Kalendar – Napredak* za 1933. g., VIII.

nog pogleda” o pitanju izrade *Povijesti*. Nakon ankete u Sarajevu trebalo je upriličiti sličnu anketu i među stručnjacima, prijateljima *Napretka* u Zagrebu na temelju koje bi napretkovci dobili savjete “kome bi povjerili pisanje povijesti”. Vučak je svojoj nadopuni prijedloga o budućem djelu, ipak, davao osobnu notu. Nakon kontakata i razgovora sa uvažanim kolegama došao je u dilemu da li pisati *povijest* Bosne i Hercegovine ili djelo *Život i običaji Hrvata u Bosni i Hercegovini*. Po njemu bi ovo djelo “bilo za nas od veće vrednosti i važnosti negoli i samo pisanje povijesti”. Bez obzira na rješenje izbora djela, vrlo je uputno bilo Vučkovo upozorenje da “materijal, koji se odnosi na našu (i bosanskohercegovačku i Hrvata – m.o.) prošlost nije još dovoljno istražen ni u Rimu, a kamoli u Carigradu, a bez toga materijala nećemo dobiti onakvu povijest kakovu trebamo”. Svjestan postojeće realnosti, vizionarski je zaključio da će u bližoj i daljoj budućnosti “trebati još mnogo i truda i troška da se ta vrela istraže i prouče...”⁷

Konkretni i višekratno SU-i upućivani prijedlozi M. Vučka s njene strane prihvatani su i ona ih je pokušavala odmah i realizirati. Dvije adrese su, navedeno je, bile najrespektabilnije: JAZU i MH. Na njihove adrese su u smislu Vučkovih prijedloga upućeni dopisi sa zamolbom da daju savjete “glede izdanja *Povijesti* BiH sa osobitim obzirom na prošlost i razvitak Hrvata u njima”.⁸

Na adresu SU-e iz Zagreba ni nakon mjesec i po dana nisu stizali odgovori. U SU-i su bili “svjesni...da ta stvar iziskuje dulje vremena”, ali su se nakon strpljivog čekanja još jedanput obratili *Akademiji* i *Matici* s upitom da li i dalje smiju “računati...na cijenjenu savjet”.⁹

Odgovor na opetovane zamolbe uskoro je došao na adresu Predsjedništva *Napretka* i iz njega je štošta razvidno zašto se sa njim (iz Matice) kasnilo. Kako je i priličilo takvoj instituciji, “radi važnosti predmeta” uprava Matice ga je uvrstila na dnevni red redovite sjednice svoga odbora. Pored izražene spremnosti da je MH-a, sa svoje strane, spremna “bilo savjetom, bilo ponudom svojih suradnika” sudjelova-

⁷ ABH, *Napredak*, 1227/1933., f/4 (dr. M. Vučak – SUN-a od 4. svibnja 1933.).

⁸ U dopisu istog sadržaja ove institucije su detaljno upoznate sa odlukama “mostarske” skupštine o raspisivanju natječaja za pisanje povijesti BiH, roku njegovog trajanja (2-3 godine), visini nagrada, želji da budu “obrađene sve grane prošlosti”. Naslovi su zamoljeni da svojim savjetom pomognu akciju kako bi se na njihovom temelju mogao raspisati natječaj i bio objelodanjen u “dnevnicima, stručnim listovima, književnim ustanovama” ili kako im bude preporučeno. Posebno se očekivalo od Akademije i Matice da specificiraju “pojedine radnje za pojedina razdoblja za koja bi se natječaj raspisao”. – Arhiv BiH, *Napredak*, 1227/1933., f/6. (SUN-a – P.n. 1) Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, 2) Matica Hrvatska – Zagreb, 6. ožujka 1933.). Ib., 741/1933., f/6.

⁹ Isto (dopis datiran 15. 5. 1933.).

ti kod izrade toga djela, njen *Odbor* se dotakao i pitanja karaktera djela. Konkretno, u *Odboru* su bili mišljenja “da bi ta povijest trebala da dade popularni pregled” poput Matičinog izdanja Šišićeve povijesti. U *Odboru* su se pitali da li napretkovci zamišljaju “to djelo kao veliko t.j. u svakom pogledu iscrpivo ili kao kraći pregled”. O tome je ovisilo da li će se pisanje prepustiti jednom stručnjaku ili bi se za pojedine odsjeke izabrali posebni stručni pisci. U vezi s jednim pitanjem došlo je do nesporazuma! SU-a je zamolila da se “pojedine radnje” specificiraju za “pojedina RAZDOBILJA”, a u MH-u tu su riječ transkribirali kao “OSOBLJA” (m.o.), pa su o tom pitanju očekivali poblize informacije. Najbitnija je bila nedvojbeno spremnost MH-a da SU-i “za taj važni i patriotski rad” pruži “svu svoju suradnju” uz predodžbu konkretnih želja i prijedloga (podvukao i naglasio T. I.).¹⁰

U korespondenciji sa JAZU-om i MH-om SU-a je najavljivala savjetovanje sa poznatim domaćim stručnjacima. Na jednoj od svojih sjednica odlučila je da na suradnju ispred SU-e pozove: dr. Eduarda Žilića, dr. M. Lopca, dr. M. Poljaka, a izvan Središnjice: Antu Martinovića, Gabrijela Jurkića, H. Kreševljakovića, profesora u.m., dr. M. Vučka, prof., predsjednika *Napretkove zadruga*, dr. Rudolfa Zaplatu, kustosa Zemaljskog muzeja, dr. Antu Jablanovića, katihetu, dr. Mihovila Mandića, kustosa muzeja, Fehima Spahu, vladinog nadsavjetnika, Ivana Rendea, profesora.¹¹

Da bi razriješila jednu od svojih dilema – kome povjeriti izradu **Povijesti** – jednome ili više stručnjaka – SU je odlučila saslušati njihova mišljenja i prijedloge na svojoj posebnoj sjednici zakazanoj za 16. lipanj 1933. g.¹²

Koliko stručnjaka toliko i mišljenja! Zanimljivo je navesti prijedloge pozvanih. G. Jurkić je zastupao stav da se *Povijest Bosne i Hercegovine* piše kao “opširno djelo”, ali popularno. Očito na ovakvom djelu bi se trebalo raditi dugo, pa je “čovjek od struke” H. Kreševljaković, naspram mišljenja vrsnog umjetnika, bio za to da se djelo izda ODMAH, “jer za predlog Jurkića treba 10-20 godina, pa makar (bilo) i manje opširno”. Dr. Eduard Žilić je iznio zanimljivu varijantu: “da se piše mala i velika povijest”. Obje dokumentirane, ali “najprije mala povijest, a kasnije velika” (!) – vjerovatno opširnija, voluminoznija. Fehim Spaho je predložio “da se izda popularno djelo”. Na temelju mišljenja po profesiji različitih, uvaženih djelatnika, formuliran je zaključak da se piše “popularno naučno djelo za širu javnost”. Činilo se da je nađena prihvatljiva solucija koja je mogla da “pomiri” u pristupu evidentne i razlike i sličnosti. Slično je bilo i u pogledu sadržaja djela. Budući da se inicijalno zagovarala izrada djela o povijesti *Bosne i Hercegovine*, ali sa “naročitim obzirom na proš-

¹⁰ ABH, *Napredak*, 1227/1933., f/5.

¹¹ ABH, *Napredak*, 1227/1933., f/4 – Odlučeno na sjednici 12. lipnja 1933.

¹² ABH, *Napredak*, 1227/1933., f/1.

lost i kulturni razvitak Hrvata u njima”, predlagana formulacija stručnjaka koja se ticala sadržaja koliko povijesti BiH, Hrvata, odnosno opće hrvatske povijesti (političke, kulturne, vjerske), uspješno je, kao i karakter djela, čini se, “mirila” svojevrsnu bipolarnost općeg (bosanskog) i posebnog (hrvatskog). Jedna od dilema – tko bi pisao *Povijest* – bila je razriješena karakterom i sadržajnošću djela (popularno-naučno), podijeljenošću na odsjeke (političku, kulturnu, vjersku). Na njenoj izradi radili bi “pojedini radnici”. Znači, bila bi, u današnjem žargonu – timsko djelo. Sve dogovoreno podrazumijevalo je da urednik sazove još jednu sjednicu na kojoj bi se prezentirale primjedbe, pojasnio i definirao sadržaj, odnosno razmotrili suradnici.¹³

Nažalost, ubrzo je u aktivnostima napretkovaca nastupila pauza od gotovo dvije godine dana, u toku koje je rad na *Povijesti* BiH potpuno zamro. I u ranijim periodima (od rata) upravne vlasti su “ne navodeći nikakvih razloga jednostavno obustavljale rad (Napretkovim) ... podorganizacijama”. No, od početka 1929. g. lako je bila uočljiva tendencija režima da, za razliku od drugih nacionalnih kulturnih društava, “Napretku kao eminentno hrvatskom kulturnom i prosvjetnom društvu onemogućiti svaki kulturni i prosvjetni rad... Hrvatskom narodu”.¹⁴

Od sredine tridesetih godina, naročito poslije pogibije *spiritus rectora* i *movenisa* represivnog režima kralja Aleksandra (8. 10. 1934.), prema bilo kakvim i bilo čijim djelatnostima političkog ili nacionalnog karaktera dolazi do svojevrsnog popuštanja njegovih stega.

Pored objektivnih (egzogenih) teškoća do tog vremena ispoljavale su se i one (endogene) subjektivne – metodološke prirode (da li pisati popularno ili znanstveno djelo, da li da *Povijest* bude obimna ili ne, da li će ju pisati jedan ili više stručnjaka). Misao i želja za oživljavanjem aktivnosti oko rada na *Povijesti* javila se ponovo među djelatnicima *Napretkove kulturno-historijske zbirke* tijekom 1935. g. Iz njihove sredine, neposredno uoči 32. glavne skupštine, redovitim putem upućen je (2. srpnja 1936.) podnesak sa željom da bi na svom zasjedanju (od 5. do 7. srpnja 1936.) “zaključila ponovno ostvarenje zaključka od 1933. s time, da se provođenje povjeri naročitom odboru koji bi se u Napretkovoju kulturno-historijskoju zbirki sastavio”. Za odluku skupština i uopće nastavka aktivnosti koje će uslijediti na raznim razinama u *Napretku* vrlo je bitno napomenuti da je isti podnesak upućen i narodnom za-

¹³ ABH, *Napredak*, 1227/1933., f/2.

¹⁴ Iz ocjene tajnika dr. Milana Marjanovića u društvenom izvještaju na glavnoj godišnjoj skupštini *Napretka* (7.-9. srpnja 1935.). *Napredak – Glasilo*, 8/1935., 99.

stupniku dr. Juri Šuteju, tada, nesumnjivo, najutjecajnijem političkom djelatniku bosanskohercegovačkih Hrvata, prvaka HSS-e.¹⁵

Učesnici 32. glavne godišnje skupštine (1936.), između ostalog, podsjetili su se zaključaka njihovih predšasnika *à propos* izrade *Povijesti BiH*, za koju je bio raspisan natječaj, ali su na početku mogli samo konstatirati da do tada “nije izrađena”.

Dr. Šutej je u svezi sa proračunom izvijestio delegate te skupštine “da je u proračunu stavljena svota od Din. 30.000 za izradu povijesti”. Oni su Šutejevu informaciju, logično, svesrdno pozdravili i podržali izrazivši istovremeno svoje mišljenje da je zbog svega “trebalo u ovogodišnjem proračunu predvidjeti navedenu stavku kako bi se već JEDNOM ZAPOČELO SA IZRADOM...POVIJESTI”. (spac. T. I.)¹⁶

Nakon završene skupštine djelatnici *Napretkove kulturno-historijske zbirke* su (10. 7. 1936.) obaviješteni da je glavna godišnja skupština “predmetni prijedlog riješila” i u proračunu za d/g 1936./37. predvidjela svotu o kojoj je dr. Šutej izvijestio njene delegate, te da je zaključila “da se organizacija odbora za izradu povijesti kao i početak rada prepušta središnjici i da se postojeći odbor proširi i na vanjske suradnike”.¹⁷

Grupa “sarajevskih historiografa”, koja je još sredinom 1933. g. raspravljala i sugerirala konkretna rješenja (bilj. 11, 12), nakon tri godine proširila je listu prijedloga. Po njima, “ta bi se historija izdala u dvije knjige, koja bi od predhistorije pa do najnovijeg doba obradila cjelokupnu bosansku povijest Hrvata”. Iako je tek predstojao veliki posao, na skupštini se razmišljalo kome ponuditi tiskanje djela. S obzi-

¹⁵ ABH, *Napredak*, 1991/1937., f/3. Ivan A. Milićević, prisjećajući se smrti Marka Perojevića (umro u Sarajevu 28. 9. 1943.), piše da su njih dvojica pozvali “i druge uvažene radnike u kolo, da potpišu podnesak na glavnu Napredkovu skupštinu 1936., da bismo poduzeli brigu za sastav poviesti u tri diela... Podnesak potpisasmo nas dvojica, Hamdija Kreševljaković, Ivan Rendeo, dr. Miroslav Vanino itd.”. Nakon što je, po Milićevićevom sjećanju, skupština primila “podnesak sa oduševljenjem”, pod predsjednikom Alaupovićem konstituiran je odbor za izradu povijesti”. – Milićević, 1943., 25. (196.)

¹⁶ ABH, *Napredak*, Zapisnici sa godišnjih skupština K/223, 29. Delegati su prihvatili izvještaj *Sekcije za prosvjetu*, u kome se pod točkom 7. preporučivalo da “u... svrhu (izdavanja povijesti Hrvata u BiH – m.o.) treba skupština odobriti posebnu svotu u proračunu za pribiranje građe”. (podvukao T. I.) – *Kalendar – Napredak za 1937. g.*, XI.

¹⁷ Izabrani odbor sačinjavali su: prof. Ivan Rendeo, predsjednik, M. Perojević, potpredsjednik, Ivan A. Milićević, tajnik, a kao članovi: dr. Krunoslav Draganović, dr. Ivan Jablanović, dr. Miroslav Vanino, prof. Hamdija Kreševljaković, prof. Ante Martinović, prof. Ante Babić, Vajsil Ćurčić. U širi odbor trebalo je da uđu “ona gospoda izvan Sarajeva, koja se izjave voljnim za surađivanje na povjesničkom djelu”. – ABiH, *Napredak*, 1991/1937., f/3; Ib., ABiH, *Napredak*, Zapisnici sa godišnjih skupština, K/223, 29. i *Napredak – Glasilo*, 7/1937., 80.

rom na značaj dviju takvih institucija kakve su bile JAZU i MH, ulogu koju su imale u pripremi *Povijesti* od samih početaka rasprave o nizu pitanja njene izrade, na skupštini se operiralo sa prijedlogom da bi se “štampanje te knjige ponudilo” baš tim dvjema institucijama.¹⁸

Imenovani (unutrašnji) odbor na nekoliko održanih sjednica detaljno je razmatrao nacrt sadržaja prve knjige. U međuvremenu se od predložene DVIJE knjige došlo do prijedloga da bi zamišljenu *Povijest* trebalo obraditi u TRI.¹⁹

Konačno, nakon dugih rasprava, dilema, teškoća usvojen je nacrt sadržaja prve knjige *Povijesti Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*.²⁰

Sukladno stavu 32. glavne godišnje skupštine da se u izradu djela uključe i “vanjski” suradnici i odvoje posebne svote za “pribiranje građe”, Odbor se na sjednicama aktivno angažirao na pronalaženju i uključenju u rad stručnjaka izvan Sarajeva “koji bi se primili suradnje pojedinih poglavlja, odnosno odsjeka”. Vrlo je bio važan praktičan zaključak “da se nabave vrela (historijski izvori – m.o.) i knjige kao i sva pomagala” koja su se odnosila na izradu *Povijesti*. Lista suradnika i “unutrašnjeg” odbora i onih “vanjskih” bila je zamjerna i respektabilna. U prvoj su se našli oni koji su preuzeli obradu pojedinih poglavlja i odsjeka (prof. Renđeo, V. Čurčić), a druge je trebalo tek pronaći po prijedlogu SU-e među “priznatim i poznatim hrvatskim učenjacima i stručnjacima” sa željom i molbom “da bi obradili izvjesna poglavlja te prve knjige”.²¹ Odziv je bio više nego zadovoljavajući, jednom riječju – sjajan. Pleonastički rečeno – PISMENO se odazvala “velika većina”.²²

SU-a je navedene suradnike vrlo optimistički zamolila “da bi po mogućnosti s obradom nastojali biti gotovi do konca” – 1937. g., jer se planiralo dati prvu knjigu u tisk “tečajem prvoga polugodišta 1938.”²³

¹⁸ ABH, *Napredak*, Zapisnici sa godišnjih skupština, K/223., s. 29.

¹⁹ U prvoj bi se “svestrano” obradile povijest do 1463. g., u drugoj od 1463. do 1878., a u trećoj od 1878. do 1918. g. – ABH, *Napredak*, 1991/1937., f/3.; *Napredak – Glasilo*, 7/1937., 80.

²⁰ Vidi: ABH, *Napredak*, 1991/1937., f/4-12.

²¹ ABH, *Napredak*, 1991/1937., f/2.

²² Sobzirom na to o kakvim se, ne samo onodobnim, znanstvenim veličinama radilo, ilustrativno će biti navesti samo neka od tih imena: dr. Ferdo Šišić, dr. Ćiro Truhelka, dr. Antun Majer, dr. Josip Nagy, dr. Stjepan Ivšić, Filip Lukas, dr. Miho Barada, dr. Josip Matasović – sve sveučilišni profesori. Na suradnju u prvoj knjizi odazvali su se: dr. Mihovil Abramović i dr. Ljubo Karaman iz Splita, dr. Nikola Bilogrivić iz Bos. Gradiške, dr. fra Dominik Mandić, ravnatelj Velike gimnazije na Širokom Brijegu, dr. Vinko Mihalji iz Visokog. Pored ostalih, na djelu je trebalo da surađuje i prof. dr. Jaroslav Šidak. – Isto.

²³ *Napredak – Glasilo*, 7/1937., 80.

Ipak, previdalo se, usprkos takvom odzivu, bez sumnje, najodličnijih suradnika, da pred većinom stoje u ovakvom poslu, u pravilu, nepredvidivi poslovi oko prikupljanja “vrela” izvora prvog reda, tj. arhivske građe – posebno u Sarajevu i BiH. “Vanjskim” – onim iz Zagreba – to nije bio poseban problem jer im je bila pri ruci.

Za prvu knjigu osim “vrela” bilo je potrebno nabaviti i odabrane fotografije. *Napredak* se pobrinuo da ih na svoj trošak (preko dr. Šišića i dr. Ivšića) nabavi u Budimpešti, Lenjingradu (Petersburgu), Beogradu, Dubrovniku. Za sve je trebalo novaca, no u 1937. g. od raspoloživih 30.000 din. bila je iskorištena – TEK – skromna ŠESTINA! Utrošena je pored 4600 d. svota od 1000 din. za put tajnika Odbora Ivana A. Milićevića u Zagreb tijekom svibnja 1937. g., kojom prilikom je obavio više nego zanimljive i po problematici izuzetno korisne razgovore koji su rezultirali i konkretnim dogovorima. Mnoge za koje je bio zainteresiran teško je mogao i naći, jer su bili zauzeti “ispitima, rigorozima”, a neke poput dr. Ćire Truhelke uspio je sresti tek nakon “drugog juriša”! Posebno je zanimljiv (i iz perspektive najrecentnijih disputa stručnjaka i onih medievalista koji to nisu) posjet JAZU-u, dr. Bazali i dr. Boraniću, koje je nastojao privoljeti da pišu “poglavlje o bosanskim krstjanima”. Već tada, prije više od sedam desetljeća, Franjo Rački, koji se prvi na ovim prostorima studiozno i ozbiljno bavio “bogumilima i patarenima”, bio je “bespredmetan”, a Glušac (Vaso – m.o.) još “bespredmetniji”. Ti razgovori su potvrdili, VEĆ TADA prevaziđenih teza o BOGUMILIMA na ovim, posebno bosanskohercegovačkim prostorima, i afirmaciji novih, modernih, o “bosanskim krstjanima” (podvukao T. I.).²⁴

Upravo je elaboriranje ove problematike podrazumijevalo istraživanje novih dokumenata od strane “vanjskih” suradnika u Budimpešti, za što je, na sreću, bila raspolaganju ona dotad neiskorištena svota od 30.000 din.

²⁴ Milićević je rekao akademikima: “mi tražimo novu tezu”, na šta se Boranić nasmijao i dodao da “akademija ima novu tezu, ispravniju”. *Napretkovac* je, donekle, zatekao uvaženog akademika podatkom “da je to teza Šidakova”, koju će on objaviti u Akademijinom *Radu* za koji mjesec, po prilici listopada ili studenoga. Prema važećim pravilima Akademije, tada ni pisac nije smio da raspolaže materijalom prije objavljivanja, pa je Milićević predložio da “Šidak sastavi svoje poglavlje za *Napredak* odmah, jer ionako povijest izlazi, pretpostavlja se vjerovatno 1938. g.” Akademici su pristali na taj prijedlog, obećavši da će se taj aranžman u Akademiji dozvoliti. – ABiH, *Napredak*, 1991/1937., f/1. (Iz “Izvjješća o putu u Zagreb” koji je tajnik u pismenoj formi predao *Napretku*.) Milićević je dogovarao suradnju i teme za druge sveske koji nisu izašli, a neke vrlo značajne učenjaka (dr. M. Baradu, Grgu Novaka, dr. Majera – Mayera) nije mogao naći “jer nemadu ni telefona”!

U “nastajnoj” (nastupajućoj – m.o.) godini – 1938. – predviđali su se, pored planiranih troškova za istraživanje, izdatci za historijske karte, ilustracije, honorare suradnicima. U te svrhe *ad hoc* je “u proračunu predviđena svota od Din. 50.000”²⁵.

S obzirom na sadržaj, koncept i timsku izradu prve knjige na kraju d/g 1937./38. u izvještaju društvenog tajnika podnesenom na 34. glavnoj skupštini (srpanj 1938.) moglo se pročitati da “posao za izradu povijesti napreduje”. Neki od hrvatskih pisaca stručnjaka poslali su svoje radove, a “neka gospoda suradnici bijahu preopterećeni svojim znanstvenim radovima i vršenjem redovite svoje dužnosti”, pa se očekivalo da će svoju obvezu završiti “u najkraće vrijeme”.²⁶

Predviđeni rok za završetak i predaju priloga morao je biti produžen. Jedan od najvažnijih suradnika dr. Ferdo Šišić bio je ophrvan teškom bolešću, pa, po nalogu liječnika, nije smio raditi dulje vremena. Na sreću, sredinom lipnja 1938. g. stanje zdravlja mu se toliko popravilo da je mogao pismeno obećati “da će moći obraditi drugo poglavlje povijesti...”²⁷

Početak d/g 1938./39. u “unutarnjem odboru” za izradu povijesti BiH došlo je do personalne izmjene: umjesto dotadašnjeg predsjednika prof. I. Renđe(l)a, zbog njegovog službenog premještanja u Zagreb, na tu funkciju jednoglasnom odlukom izabran je dr. Ivan Jablanović.²⁸

²⁵ Ova svota – zabilježena rukom – na izvještaju Ivana A. Milićevića 7. srpnja 1937. g. – samo potvrđuje ozbiljnost nakane napretkovaca da što prije završe jedan velebni projekat! – Vidi: ABiH, *Napredak*, 1991/1937., f/2 (*vice versa*).

²⁶ O autorima i poslanim radovima – detaljnije *Napredak – Glasilo*, 7/1938., 80.

²⁷ U pismu od 17. 6. 1938. g. javio je da će priložiti rad o izvorima za povijest BiH. No, možda je važnija bila njegova napomena “da povijest mora biti objektivna i istinoljubiva”. Nije to bila samo obveza barda historiografije prema samom sebi, nego i preporuka koje su se držali “svi uvaženi suradnici, a i odbor sam”. – *Napredak – Glasilo*, 7/1938., 81.

²⁸ Zamjenik pročelnika Odbora na sjednici od 3. rujna 1938. obavijestio je članove (dr. M. Vanina, dr. I. Jablanovića, dr. K. Draganovića, tajnika I. Milićevića – odsutni su bili: prof. A. Babić i prof. H. Kreševljaković) da je dotadašnji pročelnik Rendeo kao vrsni numizmatičar pozvan u Zagreb od strane Numizmatičkog društva. Tom prilikom, u nazočnosti dotadašnjeg pročelnika Odbora i sekcije za *Napretkovu* kulturno-historijsku zbirku I. Rendea, njegov zamjenik je biranim riječima podsjetio prisutne na njegove dugogodišnje aktivnosti (od 1911. g.) i doprinos u radu *Napretka*, posebno napisima i stručnim, historijskim raspravama u *Napretkovom* kalendaru i listu (*Glasilu*). Rendeo je zamoljen da ostane član “unutarnjeg odbora za povijest”, ali i da “svim silama poradi oko gospode izvanjskih članova...da požure s obradom materija koje su preuzeli...” Tom prilikom za člana Odbora kooptiran je prof. Brđanović. – ABiH, *Napredak*, 3616/1938.

Odbor za izradu povijesti mogao je uoči 35. skupštine *Napretka* Predsjedništvu Društva javiti da je “s prvim dijelom povijesti B.H. uglavom odbor gotov”, jer su “svi suradnici već poslali svoje radove, osim četvorice koji će poslati svoje radove manjeg opsega do kraja srpnja” (1939.). Među članovima Odbora prevladalo je mišljenje da nije uputno “da se sa štampanjem odugovlači, tobože – kako neki izvana misle – da se sačeka na povijest B.H., koja se navodno sprema sa srpske strane, jer niti se zna kada će izići, niti odbor i naši suradnici misle upuštati se u eventualne polemike u samom našem djelu, jer je djelo sastavljeno na temelju historijskih vrela, i najsavjesnije i bez tendencije“. Iz Odbora su predlagali “da se odmah pristupi pripremama za tiskanje djela”, da *Napredak*, kako se od početka zagovaralo, izda djelo u svojoj nakladi iz jednostavnog razloga što će “tim *Napredak* ne samo moralno dobiti, nego će i novčano biti na koristi, pošto sav čisti dobitak ostaje *Napretku*”.²⁹

Iako se predviđalo da bi *Povijest* mogla biti gotova tijekom d/g 1937./1938., u izvještaju 35. godišnje skupštine (srpanj 1939.) ocijenjeno je da se “rad na povijesti Bosne i Hercegovine do 1463., odnosno 1587. primaknuo...kraju”, pa je planirano da bi se “sabrani radovi mogli dati u tisak već u drugoj polovini” (1939.).³⁰

Rad na izradi *Povijesti* pomno je praćen tijekom društvene godine 1939./1940., a na glavnoj (36.) – početkom srpnja 1940. je isto tako i analiziran. Mada se cjelokupni posao primakao kraju, zbog tri vrlo bitna priloga cjelokupni projekt nije bio i završen. Jedan od suradnika je naknadno, jednostavno, javio “da nema vremena za obradu preuzetog” i to “manjeg poglavlja”. Odbor je radnju drugoga odbio, a treći

²⁹ Osim ovoga Odbor je predložio da se imenuje poseban odbor od četiri osobe (dvije iz SU-e, dvije iz Odbora), te da se ovaj imenovani odbor ovlasti da u ime Središnjice povede pregovore sa tiskarnama u Sarajevu i sklopi najpovoljniji ugovor za štampanje i isplatu. Odbor bi odredio visinu honorara piscima, odredio cijenu knjige i uvjete prodaje. Po nepisanoj navadi opet je rukom predloženom “da se u proračunu predvidi svota od 50.000 din.”. – ABiH, *Napredak*, 1668/1939.

³⁰ *Napredak – Glasilo*, 7/1939., 80. Neku vrstu nezadovoljstva i nervoze ispoljavao je i ugledni suradnik, vremenšni profesor sveučilišta u/m, dr. Ćiro Truhelka. On se (23. siječnja 1940.) obratio SU-i raspitujući se za sudbinu svoja dva priloga (*Bosna u prehistoričko doba* i *Državno i sudbeno ustrojstvo Bosne u srednjem vijeku*) koja je SUN poslao prije dvije godine. Razlozi njegovog upita bili su viševrsni. Bio je zabrinut za njihovu sudbinu jer nije “dobio nikakve korekture”. Odlaganje štampanja bilo mu je “vrlo neugodno” jer je “daleko odmakao u godinama”, a bio je rad da doživi “da se štampaju” i da sâm obavi korekturu. Dodatni razlozi urgencije bili su bolest i liječenje koje je “stajalo dosta novaca”, pa je zamolio “u ime honorara... predujam koji bi odgovarao uloženom trudu”. “Veleučenom gospodinu” su se ispričali (28. 2. 1940.) da do štampanja djela “suprot naše volje” nije došlo “jer još nisu poslali svoje rukopise neka gospoda – profesori iz Zagreba, i to M. Nagy”.

autor se po dužnosti nalazio u inozemstvu, pa svoj zadatak nije mogao da okonča. No, agilni članovi Odbora i u *zeitnotu* su uspjeli pronaći druge suradnike.

Još jednom treba podvući da je za pokretače ovog projekta poglavlje o **bosanskim krstjanima** (bogumilima i patarenima) bilo od “kapitalne historijske i kulturne važnosti”. Fra Leo Petrović, koji se prihvatio “te najteže zadaće” koju mu je Odbor ponudio, morao je “savladati vrlo veliki materijal i akribijom iznalaziti i posvema nova... (do tada) neupotrebljena vrela. Preovladavalo je optimističko uvjerenje da će dr. Petrović “biti uskoro gotov s ovim najzamršenijim pitanjem srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, koje se često naopako i tendenciozno izvvrće” (podvukao T. I.).³¹

U kolovozu 1941. g. tekstovi 17 autora,³² koji su se odnosili na prvu knjigu “Povijest Bosne i Hercegovine” (do 1463. g.), predani su u tisak. Mada je *Povijest* bila kolektivno djelo, među autorima brojem obrađenih tema, napisanog i objavljenog teksta vidno se izdvajao Marko Perojević. Broj tema koje je obradio dosezao je cifru 17, a strana čak 495 (od 829).³³ Cjelokupni hrvatski tisak objavio je *Napretkov* poziv na pretplatu.³⁴

U vihoru svjetskog rata, konačno, nakon punog desetljeća od prvih ideja da se izda znanstveno djelo o povijesti Bosne i Hercegovine sa posebnim osvrtom na sveopći razvoj Hrvata u njima, ona je ugledala svjetlost dana sa naslovnom stranom *Po-*

³¹ *Napredak – Glasilo*, 7/1940., 86.

³² Tekstove za ovo djelo, koje je trebalo biti “gotovo za 3-4 mjeseca”, napisalo je 17 autora: Ferdo Šišić, Hamdija Kreševljaković, prof. Filip Lukas, dr. Ćiro Truhelka, dr. Ante Mayer, dr. Mihovil Mandić, dr. Miroslav Vanino, dr. fra Oton Knezović, Marko Perojević, J. Koprivčević, dr. Krunoslav Draganović, dr. fra Leo Petrović, dr. Josip Nagy, dr. Mate Tintor, dr. Mirko Mikolji, Ivan Rendeo i dr. Ljubo Karaman. – *Napredak – Glasilo*, 8/1941., 81. Objavljeni su radovi njih petnaest. Sa ove liste “otpali” su radovi: H. Kreševljakovića, Josipa Nagyja, J. Koprivčevića i, začudno, dr. fra Lea Petrovića. Dva su autora bila nova: dr. Ljubo Karaman sa radom *Starohrvatska umjetnost u BiH* i prof. Vladimir Vrana, koji je napisao prilog: Književna nastojanja u srednjovječnoj Bosni. – *Povijest Bosne i Hercegovine*. Knjiga prva, Sarajevo, HKD *Napredak*, Sarajevo, 1942.-1991.-1998. Treće izdanje, 856.

³³ Tajnik “unutarnjeg odbora” Ivan A. Milićević, osvrćući se na doprinos ovog “poviestnika”, napisao je: “Marka Perojevića, kao vrh dobra povjestničara bio (je) predložio profesor hrvatskog sveučilišta dr. Ferdo Šišić za sastav političke poviesti Bosne do pada kraljevstva. Napisao je tu obilatu radnju i hrvatski narod može sam vidjeti, da je ta radnja sjajno djelo Markovo”. – Milićević, 1943.; Ivak, 196.

³⁴ U preprodaji cijena knjige bila je 180 din., a knjižarska 200 din. – *Napredak – Glasilo*, 8/1941., 81.

vijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine. U opširnem “Pozivu na predplatu” najavljena je kao “Povijest Bosne i Hercegovine”.³⁵

Svako vrijeme davalo je pečat tom nimalo beznačajnom, izvanjskom viđenju definiranjem naslova, pa i takvih djela. Vidljivo, pokretači ideje o njegovoj izradi (do 1941. g.) i sami su, dosta dugo, tražili odgovarajući mu naslov. U stubokom izmijenjenoj geopolitičkoj stvarnosti i Bosne i Hercegovine i njenog okruženja, propašću “prve” Jugoslavije, posegnulo se za njegovim preimenovanjem.

U osvit velikih promjena koje su zahvatile naše prostore (uoči rata i agresije na Bosnu i Hercegovinu – 1991.), kao i nakon tih burnih događaja u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, HKD *Napredak*, rukovodeći se sudbinom i značenjem sjajnog (prvog) izdanja veličajnog uratka jedne takve generacije znanstvenika, odlučili su se na hvale vrijedne poduhvate, ponovnog tiskanja – reprinted – sada *Povijesti Bosne i Hercegovine*, a u povodu najprije 90., a potom i 100. obljetnice od svoga osnivanja.

Mada okolnosti nisu dozvolile završetak cjelokupnog projekta (u tri knjige), ovo (u tri izdanja koje “pokriva” razdoblje do pada Bosne – 1463. g.), zahvaljujući izbalansiranim pogledima svih autora na njegovo pisanje, predstavljalo je, predstavlja, predstavljat će uz sve nove historiografske domete generacija suvremenih povjesničara do kraja 20., odnosno početka 21. stoljeća djelo trajne vrijednosti.

Jedna sugestija i jedna ocjena na svoj način to i potvrđuje: “Svakom suradniku dane su slobodne ruke u pisanju...” Jedan od suradnika (dr. F. Šišić) ovako je poručivao: “Još Vas imam savjetovati da knjigu redigirate što OBJEKTIVNIJE I ISTINOLJUBIVIJE (podvučeno u tekstu). Nema, naime, “rodoljubne” i “izdajničke” historije, nego “ispravne” i “lažne”... “Stroga povijesna nepristranost” stoji u predgovoru drugog izdanja, “svakome je bilo jedino pravilo pri pisanju. Plod ove nepristranosti i ljubavi za istinom je ovo djelo. Naši pisci nijesu cjepidlačili, nijesu...niti kušali iskrivljavati činjenice. Svaki je od njih obradio svoj dio nezavisno, ali ipak tako, da je sve skupa izašla jedna zaobljena cjelina. Sve su radnje napisane stručno, ali i pučki tako, da se s djelom može poslužiti i stručnjak i svaki građanin. Prikazana je ne samo politička povijest Bosne, nego i sav njezin život u svakom pravcu. Izbjegavala se svaka nepotrebna polemika. Svaki događaj, svaka tvrdnja podkrijepljena je dokazima iz vrela (...)”³⁶ ■

³⁵ Vidi: *Kalendar – Napredak* za 1942., 222.

³⁶ Prema: *Povijest Bosne i Hercegovine*. Knjiga I, Sarajevo: HKD Napredak, 1942.-1991.-1998., III-IV.

THE CREATION OF NAPREDAK'S *HISTORY OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA*

Summary

Full ten years have passed from the first ideas among the members of Napredak on the eve of the Mostar council in 1932, the talks of the initiators of realization prof. M. Vučak with the president reverend A. Alaupović, the decision of the delegates to “enter” the project of printing a *History of Bosnia and Herzegovina* – a grandiose piece of work (for that time, and even by today’s standards!) by the most respected historians of the time (15 of them in total). Neither short, nor long. If we follow the various dilemmas around its conception – whether to write a history of Bosnia and Herzegovina or a book about the life and customs of Croats in Bosnia and Herzegovina, the research of archival sources, whether this should be a “grand work” or a “short review”, whether it should be entrusted to “one expert” or to a “team of experts”, whether to include experts from Croatia, how to elaborate the issues which are controversial even today – the character of the “Bosnian Church” for instance, to whom should the printing be assigned, how to find the most important aspect of the project – the financial means – it will not be hard to understand the difficulty of its creation and evaluate the dimensions of its successful publication. The thing which reminds and encourages authors of a future, based on modern foundations of historical science, book about the history of Bosnia and Herzegovina is the fact that it is POSSIBLE to find a BALANCE between the general “Bosnian” and the specific (Croat, Bosniac or Serb) approach to its history. The thoughts of the bard of historiography dr. Ferdo Šišić expressed in the foreword of this contribution are more than visionary and bounding for any researcher or historian; to have “free hands in writing”, to be objective, truthful, not to think about “patriotic” history but to adhere to one “principle” of writing “strictly historical impartiality”, evading any unnecessary polemics, and corroborating every event and claim with evidence from historical sources ■